

УДК 351.746:007

DOI <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.5.5>

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ, СТАБІЛІЗАЦІЯ, КОНТРОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Кудрявський І. В. – докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID: 0009-0009-5167-7648

У сучасних умовах шляхом інформаційної діяльності реалізується надзвичайно широкий спектр завдань. Перш за все – у сфері маркетингу, реклами, просування іміджу, лобіювання на рівні урядів держав та в інших жорстких конкурентних сферах. Щодня відбуваються інформаційні атаки, які вчиняються найрізноманітнішими суб'єктами, та заходи реагування на них. Частиною цих питань вирішують заходами кризової комунікації. На більш високому масштабному рівні існує питання стратегічних комунікацій.

В Україні, де Сили оборони держави уже десятий рік відбивають російську агресію та третій рік – широкомасштабне вторгнення російських військово-терористичних формувань, що на всіх етапах супроводжуються інформаційно-психологічними операціями, операціями впливу та елементами когнітивної війни, виникає питання, наскільки взагалі коректно говорити про якісь урядові комунікації, окрім кризових, оскільки гостра криза не припиняється роками.

Поряд з тим, психологічно гостра криза, що не припиняється дуже тривалий час, у значній частині аудиторій викликає своєрідне «звикання» і через відповідні захисні механізми психіки такі аудиторії перестають її «помічати», що позначається на підходах, які доцільно застосовувати в комунікації з такими аудиторіями.

Крім того, здається очевидним, що при нападі необхідно дестабілізувати інформаційний простір противника та домогтися дестабілізуючого ефекту у когнітивній сфері стосовно затверджених цільових аудиторій противника, в той час як обстановку у своєму суспільстві та інформаційному просторі, яку намагається постійно розхитувати противник та інші актори, необхідно стабілізувати. Але це теж вірно далеко не завжди, оскільки надмірне заспокоєння власних аудиторій, особливо якщо для його реалізації використовується не лише правдива інформація або дуже сильно цирвані з контексту елементи правди, в кінцевому рахунку призводить до прискореного «звикання» суспільства до кризи, війни, і як наслідок – ослаблення його можливості чинити необхідний опір та сприяти силам оборони держави.

Крім того, будь-які заходи державного управління, пов'язані з контролем інформаційного простору, повинні реалізовуватися в рамках Законодавства України та з дотриманням демократичних принципів, що повністю виключає юридично і майже повністю фактично такі інструменти, як цензура, пропаганда, операції впливу на своїй території, або такі, які можуть вводити в оману власні аудиторії, окрім ворожих, та завдавати шкоди власним аудиторіям.

В умовах інтенсивної когнітивної війни, якою супроводжується російське широкомасштабне вторгнення в Україну, окреслені питання потребують детального вивчення. Від якості таких досліджень та реалізації їх практичних результатів залежить не лише ефективність функціонування механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору, захист інформаційної безпеки України як держави та інформаційної безпеки осіб, які проживають на території України, але й фізичне здоров'я представників цільових аудиторій, на яких противник спрямовує свій деструктивний інформаційно-психологічний вплив, можливості України перемогти у війні та, зрештою, психологічне і фізичне виживання українського народу, збереження українцями власної національної ідентичності.

Мета запропонованого дослідження – пошук способів підвищення ефективності механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору через аналіз історичних та сучасних стратегій контролю інформаційного простору державними інституціями (зокрема стабілізації й дестабілізації інформаційного середовища).

Завдання дослідження полягає в аналізі історичних джерел, наукових праць, офіційних повідомлень та публіцистичних матеріалів, що надають можливість вивчити проблематику функціонування механізмів державного управління у сфері захисту безпеки

інформаційного простору в умовах відбиття Силами оборони України російського широкомасштабного вторгнення при інтенсивному застосуванні різними суб'єктами заходів контролю інформаційного простору (зокрема стабілізації й дестабілізації інформаційного середовища).

Наукова новизна дослідження і його результатів полягає в комплексному розгляді проблемних питань сучасного державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору України, пов'язаних з активним веденням учасниками наповнення інформаційного простору інформаційних дій в рамках стратегій контролю інформаційного простору (зокрема стабілізації й дестабілізації інформаційного середовища) в умовах відбиття Силами оборони України російського широкомасштабного вторгнення.

Методологія. В ході роботи застосовано такі методи наукового дослідження: історичний, порівняльного аналізу, ретроспективного аналізу, аналізу та синтезу, дедукції, індукції, системно-структурний, лінгвістичний, формально-логічний.

У висновках пропонується:

Вжити заходів щодо забезпечення належних умов для реалізації професійної діяльності журналістів та заходів контролю за дотриманням ними стандартів професійної діяльності журналіста.

Вжити заходів щодо реалізації швидкоплинних (оперативних) можливостей отримання когнітивної переваги, зниження ефективності (нівелювання наслідків) ворожого деструктивного інформаційно-психологічного впливу, орієнтованого на ефекти у когнітивному вимірі інформаційного простору, застосовуючи аналітичні і творчі спроможності свого персоналу, який перебуває на державній (військовій) службі і спеціалізується на реалізації інформаційно-психологічного впливу, при дотриманні правила щодо заборони введення в оману власного населення та особового складу.

Вжити заходів щодо надання можливостей інституціям громадянського суспільства, які бажали б сприяти обороні України, координувати свої зусилля протидії ворожому деструктивному інформаційно-психологічному впливу з відповідними державними інституціями при дотриманні правил охорони державної таємниці і захисту конфіденційної інформації.

При недопущенні порушення принципів державного управління на демократичних засадах вжити заходів щодо отримання інформаційної (когнітивної переваги) над противником шляхом консолідації зусиль державного керівництва, Сил оборони та громадянського суспільства України у досягненні спільної мети – перемоги над ворогом.

Враховуючи швидкоплинність процесів в інформаційному просторі в умовах когнітивної війни, сформувати та закріпити на рівні нормативно-правових (нормативних) актів протоколи дій для персоналу, що реалізовує функціонування механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору таким чином, щоби не обмежувати творчу свободу відповідного персоналу, але, в той же час, виключити можливості для зловживань і максимально конкретно визначити рамки повноважень та можливі форми власних інформаційних дій з огляду на оперативну обстановку без додаткових узгоджень.

Ключові слова: державне управління, інформаційний простір, інформаційна війна, стратегічні комунікації, російська агресія, інформаційно-психологічний вплив.

Kydrivskiy I. V. Destabilization, stabilization, control of the information space with the help of state administration mechanisms

In today's environment, an extremely wide range of tasks is realized through information activities. First of all, in the field of marketing, advertising, image promotion, lobbying at the level of governments and in other fiercely competitive areas. Every day, there are information attacks committed by a wide variety of actors and measures to respond to them. Some of these issues are addressed by crisis communication measures. On a larger scale, there is the issue of strategic communications.

In Ukraine, where the State Defense Forces have been repelling Russian aggression for ten years and the large-scale invasion of Russian military-terrorist groups has been going on for three years, accompanied at all stages by information and psychological operations, influence operations, and elements of cognitive warfare, the question arises as to whether it is correct to speak of any government communications other than crisis communications, since the acute crisis has not stopped for years.

At the same time, psychologically, an acute crisis that does not stop for a very long time causes a kind of «addiction» in a significant part of the audience, and due to the relevant defense mechanisms of the psyche, such audiences stop «noticing» it, which affects the approaches that should be used in communication with such audiences.

In addition, it seems obvious that when attacking, it is necessary to destabilize the enemy's information space and achieve a destabilizing effect in the cognitive sphere in relation to the enemy's approved target audiences, while the situation in one's own society and information space, which the enemy and other actors are constantly trying to undermine, must be stabilized. But this is also not always true, since excessive reassurance of one's own audiences, especially if not only true information is used for its implementation or elements of the truth are taken out of context, ultimately leads to an accelerated «getting used» of society to war and, as a result, to a weakening of its ability to provide the necessary resistance and assistance to the state defense forces.

In addition, any public administration measures related to the control of the information space should be implemented within the framework of the legislation of Ukraine and in compliance with democratic principles, which completely excludes legally and almost completely in fact such tools as censorship, propaganda, influence operations on its territory or those that can mislead its own audiences other than enemy ones and cause damage to its own audiences.

In the context of the intense cognitive warfare that accompanies Russia's large-scale invasion of Ukraine, these issues require detailed research. The quality of such research and the implementation of its practical results depends not only on the effectiveness of the functioning of public administration mechanisms in the field of information space security, protection of information security of Ukraine as a state and information security of persons residing in Ukraine, but also on the physical health of representatives of target audiences to whom the enemy directs its destructive information and psychological influence, Ukraine's ability to win the war and, ultimately, the psychological and physical survival of the Ukrainian people.

The purpose of the proposed study is to find ways to improve the efficiency of public administration mechanisms in the field of information space security through the analysis of historical and modern strategies for controlling the information space by state institutions (in particular, stabilization and destabilization of the information environment).

The objectives of the study is to analyze historical sources, scientific works, official reports and journalistic materials which provide an opportunity to study the problems of functioning of public administration mechanisms in the field of information space security protection in the context of repulsion of the Russian large-scale invasion by the Ukrainian Defense Forces with intensive use of information space control measures (in particular, stabilization and destabilization of the information environment) by various actors.

The scientific novelty of the study and its results lies in a comprehensive consideration of the problematic issues of modern public administration in the field of protecting the security of Ukraine's information space related to the active conduct of information actions by participants in the information space filling within the framework of information space control strategies (in particular, stabilization and destabilization of the information environment) in the context of repulsion of the Russian large-scale invasion by the Ukrainian Defense Forces.

Methodology. The following methods of scientific research were used in the course of the study: historical, comparative analysis, retrospective analysis, analysis and synthesis, deduction, induction, systemic and structural, linguistic, and formal logical.

The conclusions suggest that:

To take measures to ensure proper conditions for the implementation of professional activities of journalists and measures to monitor their compliance with the standards of professional activity of journalists;

To take measures to implement fleeting (operational) opportunities to gain cognitive advantage, reduce the effectiveness (level the consequences) of hostile destructive information and psychological influence focused on effects in the cognitive dimension of the information space, using the analytical and creative capabilities of its own personnel who are in the civil (military) service and specialize in the implementation of information and psychological influence, while observing the rule prohibiting misleading its own population;

To take measures to enable civil society institutions willing to contribute to the defense of Ukraine to coordinate their efforts to counteract hostile destructive information and psychological influence with relevant state institutions, while observing the rules for the protection of state secrets and confidential information;

To prevent violation of the principles of democratic governance, take measures to gain information (cognitive) advantage over the enemy by consolidating the efforts of the state leadership, the Armed Forces and civil society of Ukraine in achieving a common goal – victory over the enemy;

Given the rapidity of processes in the information space in the context of cognitive warfare, to formulate and consolidate at the level of regulatory legal (normative) acts protocols of actions for personnel implementing the functioning of public administration mechanisms in the field of information space security protection in such a way as not to restrict the creative freedom of

the relevant personnel, but at the same time to exclude opportunities for abuse and to define as specifically as possible the scope of powers and possible forms of their own information actions in view of the operational situation.

Key words: *public administration, information space, information warfare, strategic communications Russian aggression, information and psychological influence.*

Постановка проблеми. Маніпуляції в інформаційній війні можуть включати в себе розповсюдження фейкових новин, кібератаки, створення фальшивих профілів у соціальних мережах, маніпулювання алгоритмами пошуку і багато інших технік. Метою таких дій може бути підрив авторитету держави чи політичного лідера, провокація соціальних розбіжностей, дестабілізація суспільства, вплив на результати виборів [1, с. 66]. Якщо мова йде про інформаційну діяльність, перед якою ставляться воєнні цілі, – така діяльність зазвичай має своїм завданням диверсифікацію суспільної думки. Диверсифікація громадської думки давно досліджується науковцями та застосовується практиками. Під цим поняттям мають на увазі розпорошення уваги панівної еліти держави на різні штучно акцентовані проблеми й відволікання цим від вирішення нагальних завдань суспільно-політичного та економічного розвитку для нормального функціонування суспільства й країни. Диверсифікація громадської думки реалізується переважно у декількох формах: дестабілізація обстановки в державі чи окремих її регіонах; активізація кампаній проти політичного курсу панівної еліти та окремих її лідерів різними міжнародними установами; ініціювання антидемпінгових кампаній та іншого роду скандальних судових процесів, застосування міжнародних санкцій з різних причин [2, с. 24]. Перелік таких форм не є вичерпним і в кінцевому рахунку може залежати лише від фінансового, технічного забезпечення суб'єкта інформаційно-психологічного впливу, його кваліфікованості й фантазії. Але, попри всі ці фактори, доцільність дестабілізації суспільної обстановки в окремих регіонах, усій державі чи навіть досягнення ефектів, які змусять активно і не завжди раціонально діяти окремих осіб в усьому світі, є процесом, користь якого для агресивних наступальних дій не викликає сумніву.

Стабілізацію обстановки в суспільстві, зокрема і в якості відповіді на явища, що виникають в результаті навмисних дестабілізуючих дій противника в інформаційному просторі, часто пов'язують з терміном «кризова комунікація». В середовищі PR-спеціалістів під кризовою комунікацією розуміють стратегію порятунку репутації осіб, брендів або компаній, що допомагає мінімізувати вплив негативних подій [3, с. 78]. Безумовно, кризова комунікація є необхідною складовою стратегічних комунікацій але, як влучно зазначено у визначенні, її функціональні можливості виходять недалеко за межі мінімізації негативних наслідків. Якщо ж мова йде не про конкурентні війни у бізнессередовищі, а про інформаційну атаку, орієнтовану на ефект у когнітивному вимірі інформаційного простору, яка реалізується виконавчим апаратом найнебезпечнішої в світі терористичної організації, що розв'язала та веде наймасштабнішу війну XXI століття (мається на увазі організоване злочинне угруповання, відоме як російська федерація), – мінімізації окремих негативних наслідків самої по собі буде явно недостатньо. Так само, як поняття дестабілізації суспільної обстановки і дестабілізуючої діяльності, орієнтованої на результат у когнітивній сфері, не обмежується діями в інформаційному просторі, а є комплексними заходами, відповідно і стабілізацію суспільної обстановки (бойової обстановки тощо) доцільно розглядати в комплексі з іншими необхідними системними діями.

В умовах, коли інформація кожного дня стає засобом нападу, а в окремих випадках – і захисту, не просто можуть, а повинні існувати механізми щонайменше

обмеженого державного контролю інформаційного простору. Звісно, повне управління інформаційним простором з боку політичного чи військово-політичного державного керівництва традиційно характерне для тоталітарних держав. У будь-якому демократичному суспільстві не вітається надмірне державне втручання в інформаційне середовище. Поряд з цим, нормативно-правові акти більшості демократичних країн, зокрема й України, передбачають обмеження певних прав і свобод, у тому числі і в інформаційній сфері, на період воєнного та надзвичайного стану, тобто в обставинах, коли ефективність державного управління безпосередньо впливає на збереження держави як такої та охорони життя і здоров'я людей, а додаткова дестабілізація обстановки може загрожувати чисельними людськими жертвами. Якщо ж відійти від крайнощів (невтручання держави в інформаційний простір, з одного боку, та тотального державного контролю інформаційного простору – з іншого), світова історія знає багато цікавих інструментів забезпечення інформаційної безпеки держави та громадянина шляхом обмеженого державного контролю інформаційного простору, особливо під час війни. Наприклад, в Ізраїлі досі діє інститут військової цензури, щоправда жорстко регламентований законодавством, причому рішення військового цензора можна оскаржувати в суді [4, с. 166]. Існують і інші законодавчі механізми, ефективність яких підтверджена досвідом і практикою військових конфліктів, що дозволяють демократичним країнам забезпечити збереження державної та військової таємниці, не переступивши при цьому межі критичного порушення прав людини і громадянина. Але це завжди складні рішення, які передбачають поступки з усіх сторін. Однозначно, держава, державне керівництво та персонал, який бере участь у роботі механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору, особливо під час кризи, не кажучи вже про такий крайній прояв кризи, як війна, несе відповідальність не лише за реалізовані дії та вжиті заходи, правильно чи не правильно, але і за не вжиті та не реалізовані – тобто за бездіяльність. Державний контроль інформаційного простору є одним зі складних питань, де рішення приймаються в умовах невизначеності з багатьма невідомими і часто доводиться робити вибір між поганими та дуже поганими варіантами за критеріями оптимальності відповідно до обставин. Чим краще досліджені питання державного контролю та управління інформаційним простором в умовах війни з наукової точки зору і чим більш детально прописані відповідні протоколи дій на рівні керівних документів – тим нижча вірогідність зловживань представників державного управління своїми повноваженнями і тим простіше їм ефективно виконувати свої завдання, що стосуються реалізації державної інформаційної політики.

Завдання дослідження полягає в аналізі історичних джерел, наукових праць, офіційних повідомлень та публіцистичних матеріалів, що надають можливість вивчити проблематику функціонування механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору в умовах відбиття Силами оборони України російського широкомасштабного вторгнення при інтенсивному застосуванні різними суб'єктами заходів контролю інформаційного простору (зокрема стабілізації й дестабілізації інформаційного середовища).

Методологія. В ході роботи застосовано такі методи наукового дослідження: історичний, порівняльного аналізу, ретроспективного аналізу, аналізу та синтезу, дедукції, індукції, системно-структурний, лінгвістичний, формально-логічний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційний матеріал, необхідний для аналізу, міститься в наукових працях українських дослідників, серед яких: Гіга В., Скулиш Є., Жарков Я., Компанцева Л., Остроухов В., Петрик В.,

Присяжнюк М., Іванова С., Талагойда С., Белевцева В., Боровик М., Яременко С., Семенов О., Водчиць О., Толлок П., Митченко С., Гетьман А., Тарасов О., Гайович Г., Шихненко К., Арехтейчук О. [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]; українських та іноземних нормативно-правових актах [9, 10, 11]; публікаціях у медіа [12].

Мета запропонованого дослідження – пошук способів підвищення ефективності механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору через аналіз історичних та сучасних стратегій контролю інформаційного простору державними інституціями (зокрема стабілізації й дестабілізації інформаційного середовища).

Виклад основного матеріалу. Питання дестабілізації суспільної обстановки значно ширше, ніж безконтактні некінетичні дії в інформаційному просторі. Зазвичай при найменших можливостях в хід іде увесь спектр можливостей держави чи (і) терористичної організації, особливо якщо мова про росіян, які традиційно використовують для деструктивного інформаційно-психологічного впливу зокрема та цілей когнітивної війни загалом, методику диверсійно-розвідувальної, агентурно-підривної діяльності, релігійних фанатиків, кримінальний контингент та інші неконвенційні й нетрадиційні засоби завдання шкоди об'єкту нападу. Ознаками, належності особи до диверсійно-розвідувальної (агентурно-підривної) роботи, є виконання нею певних дій, серед яких ведення розвідувальної діяльності, дестабілізація обстановки шляхом здійснення кримінальних злочинів (підриви вибухових речовин та пристроїв, убивства, напади, пограбування), нерідко під виглядом побутових злочинів, розповсюдження неправдивих відомостей та дискредитація органів влади під час безпосереднього спілкування з місцевим населенням, розповсюдження дестабілізуючої інформації за допомогою газет, листівок брошур, телеграм-каналів, соціальних сторінок та інших медіа, пошук співників і підбурювачів та їх фінансування, обладнання і маскування схованок, схронів із боєприпасами, спеціальними засобами індивідуального захисту та запасами харчів, встановлення технічних засобів зняття інформації, радіолокаційних маяків, приладів оптичної та електронно-оптичної розвідки, протимінних загороджень (сигнальних мін), місць тривалого перебування з метою спостереження за об'єктами військового призначення, прикордонними нарядами тощо [5, с. 155]. Попри те, що описаний комплект заходів відноситься до підготовки й реалізації діяльності тактичного рівня, необхідно пам'ятати, що дестабілізуючі дії, як розвідувально-диверсійні, так і суто інформаційні дії, навіть реалізовані на тактичному рівні достатньо фахово та з певною долею везіння, можуть мати оперативні, а іноді і стратегічні наслідки. Дестабілізуючі інформаційні дії не просто вписуються в розвідувально-диверсійну та агентурно-підривну діяльність і є її невід'ємною частиною, але й характеризуються низкою переваг у порівнянні зі старими перевіреними засобами. До основних таких переваг відноситься екстериторіальність інформаційного простору та безпека виконавців, які можуть реалізовувати свої задуми, фізично знаходячись за тисячі кілометрів. Крім того, дестабілізуючі інформаційні дії значно економічніші у порівнянні із заходами, які вимагають фізичної присутності диверсанта, оскільки хоч на їх реалізацію і витрачаються кошти, але не доводиться задіювати інші ресурси (включаючи агентурну мережу), які не завжди відновлювані і розгортання яких, окрім коштів, вимагає значної кількості часу й кадрових спеціалістів. При цьому ефективність для суб'єкта нападу та небезпечність для об'єкта інформаційних дестабілізуючих дій може бути співмірна з відповідними ефективністю та небезпечністю, наприклад, теракту на місцевості із застосуванням значної кількості вибухівки. В будь-якому

випадку, ми маємо справу з противником, орієнтованим на когнітивний ефект, який не шкодує ані технічних ресурсів, ані роботи спеціалістів у будь-яких формах їх діяльності.

Абсолютно логічно видається дестабілізація морально-психологічного стану цільових аудиторій противника та суспільної обстановки в його державі. Дестабілізація обстановки на своїй території чи у своїй державі за самим формулюванням звучить як ідея «вистрелити собі в ногу». Попри це, дії такого характеру мали місце в історії і практиці. Один з найбільш відомих хрестоматійних випадків дестабілізації обстановки у власній державі пов'язаний безпосередньо з росією та її військовими злочинцями, які ініціювали і здійснюють керівництво зокрема і широкомасштабним військовим вторгненням в Україну. 4-16 вересня 1999 року ФСБ здійснила серію терористичних актів у російських містах Буйнакськ, Москва, Волгодонськ, підірвавши житлові будинки, щоб звинуватити в цьому чеченців і придушити національно-визвольний рух на Кавказі. Так до влади ФСБ привела Володимира Путіна. Ця серія терактів російських спецслужб, внаслідок якої загинуло 307 та дістало поранення 1700 осіб, була операцією під фальшивим прапором, якою керував тодішній директор ФСБ Микола Патрушев [6. с. 478–479]. Подібні злочини для формування суспільної думки та обґрунтування різних непопулярних заходів, зокрема розв'язання воєнних конфліктів, російське військово-політичне керівництво здійснює систематично.

У когнітивних війнах сучасності, окрім ефективності інформаційних дій, ключова роль визначається маскуванню власної причетності до реалізації деструктивного інформаційно-психологічного впливу або ж створення хибних уявлень про характер дій агресора. У цьому контексті не новим, але ефективним інструментом дестабілізації противника перед повномасштабним конфліктом виступає так звана «проксі-війна». Під проксі-війною розуміють конфлікт між двома або більше державами, де вони непрямо ведуть збройні дії одна проти одної, а використовують проксі-суб'єкти або повстанські групи для бойових дій в іншій країні або регіоні. До основних факторів, які впливають на особливості та ефективність ведення проксі-війн, можна віднести геополітичні інтереси. Держави можуть використовувати проксі-суб'єкти, щоб протистояти іншим країнам або змінити політичний режим у важливих регіонах. Геополітичні стратегії, такі як контроль над ресурсами, вплив на геополітичне положення або обмеження впливу конкуруючих держав, можуть послужити мотивацією для ведення проксі-війн. Релігійні або етнічні напруження можуть бути як причиною, так і приводом ведення проксі-війн. Країни можуть підтримувати проксі-суб'єкти, які відстоюють інтереси певної релігійної або етнічної групи, або відстоюють певні територіальні претензії. Геополітичне розташування країни чи регіону може бути істотним фактором. Контроль над важливими транспортними маршрутами, пристанями або важливими географічними об'єктами може стимулювати ведення проксі-війн. Штучні або природні ідеологічні розбіжності між країнами можуть вести до підтримки проксі-суб'єктів, які сприяють певній ідеології або політичному напрямку. Країни можуть підтримувати повстанські групи або озброєні формування, щоб розповсюджувати свої ідеологічні переконання або змінювати політичну ситуацію в інших країнах. Контроль над ресурсами, ринками або доступом до стратегічних торговельних маршрутів теж може бути мотивацією для ведення проксі-війн. Держави можуть підтримувати проксі-суб'єкти, щоб захистити свої економічні інтереси або отримати переваги у торгівлі. Напруженість у певному регіоні, яка виникла сама по собі або спровокована спеціально зацікавленими суб'єктами, може призвести до залучення

зовнішніх держав, які підтримують протилежні сторони конфлікту. Такі ситуації можуть спричиняти ескалації протистоянь через використання проксі-суб'єктів. Усі ці фактори взаємодіють між собою, але в кожній конкретній ситуації можуть бути інші причини і мотивації для ведення проксі-війн. Важливо також враховувати, що проксі-війна може мати серйозні геополітичні, гуманітарні та економічні наслідки для країн, які втягнуті в конфлікт, а також для населення, яке постраждає від нього [7. с. 13]. Знову ж таки, якщо говорити про російську гібридну війну проти України, в період з 2014 до 2022 року, коли широкомасштабне російське вторгнення не залишило ні у кого сумнівів щодо намірів агресора, російські військово-терористичні формування маскувалися під проксі-суб'єкти. Так, перший і другий армійський корпуси російських збройних сил російська пропаганда називала «арміями ДНР та ЛНР». Терористичні організації, так звані «ДНР» та «ЛНР», не маючи власних національних, етнічних, мовних особливостей, власних лідерів, політичної програми чи будь-яких інших ознак націй, які борються за власну самостійність, були і залишаються штучними маріонетковими утвореннями, існування яких не підтримує ніщо, окрім російської військової присутності. Поряд з цим, через перебування на їхній території російських окупаційних військ протягом тривалого часу та активну діяльність на цих територіях російських спецслужб, не кажучи вже про російську пропаганду, яка мала повний доступ до населення тимчасово окупованих територій України, було завдано не лише величезної шкоди Україні як державі, але й скалічено мільйони життів українських громадян, які не мали можливості чи не встигли покинути зазначені території. Та ж сама ситуація в Автономній Республіці Крим, попри однозначну позицію уповноважених представників українського та кримсько-татарського народу, виявилася ще простішою для агресора в контексті формування пропагандистських міфів у зв'язку з особливим адміністративним статусом Криму в складі України.

Застосування противником інформаційних дій, що мають дестабілізуючий характер, проводиться в комплексі з усім спектром можливого інструментарію проксі-війни, гібридної війни та когнітивної війни. Кінцевий результат досягається не лише діями в інформаційному просторі, а шляхом втілення багатоетапних операцій впливу. Деструктивний інформаційно-психологічний вплив досягає ефектів у когнітивній сфері через застосування низки факторів, починаючи від розробки та поширення різними каналами донесення інформації відповідних повідомлень і закінчуючи організацією терактів, фізичним знищенням окремих осіб та вогневим ураженням із застосуванням важкого озброєння, включаючи ракетне та авіаційне, об'єктів цивільної інфраструктури. За таких умов заходи, спрямовані на стабілізацію у суспільстві, мають, безумовно, виходити з розумного балансу між демократичними принципами (право на інформацію) та доцільності озвучення конкретної інформації у конкретний момент часу, забезпечувати, попри все, право громадян на інформацію, від якої залежить їхнє життя і здоров'я, забезпечувати недопущення надмірного заспокоєння населення та передбачати адекватну відповідь на заходи ворога, а в ідеальному варіанті – випереджувальні дії, які не допустять його активності. Безумовно, при формуванні відповідних механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору важливо враховувати як іноземний досвід, так і українські напрацювання, особливо в ході відбиття Силами оборони України російського широкомасштабного вторгнення.

У сучасних наукових розвідках США підкреслюється зв'язок кризових комунікацій з практикою управління надзвичайними ситуаціями. Загальні комунікативні

стратегії в управлінні надзвичайною ситуацією охоплюють період до, під час і після визначеної надзвичайної ситуації. Запропоновані дослідниками й експертами практичні рекомендації в розробленні своєчасних і зрозумілих інформаційних повідомлень для постраждалих осіб стосуються аспектів передання повідомлень, часу поширення інформації, її розуміння та можливої реакції на повідомлення. Серед важливих елементів ефективного спілкування, визначення цільової аудиторії й потенційних комунікаційних бар'єрів, потреб тих, до кого звернене повідомлення, та способів впровадження планів і процедур. Також фокус досліджень зосереджується на кінцевій меті комунікації в період кризової ситуації – згуртування громадськості й підвищення її стійкості. Така мета вважається пріоритетним напрямом практики управління надзвичайною ситуацією, тому вона внесена у провідні документи. Однак підкреслюється, що без чіткого проектування (планування) комунікаційні процеси можуть мати обмежений характер через невизначеність ризиків та неясність інформації про час, характер подій, які відбулися, яким чином та чому [8. с. 143]. Такий підхід досить непогано корелюється з системою стратегічних комунікацій НАТО, що свідчить не лише про одну наукову та близькі практичні школи вирішення завдань комунікацій в умовах кризи, але й про ретельний відбір ефективних комунікативних стратегій для кризових ситуацій.

Втім, якщо кризова комунікація частіше асоціюється з такими складовими стратегічних комунікацій, як публічна дипломатія та зв'язки з громадськістю, – це зовсім не означає, що ніхто, крім спеціалістів згаданих складових, тобто осіб, які приймають рішення у рамках публічної дипломатії, та речників (прес-секретарів, прес-офіцерів) в рамках зв'язків з громадськістю не може чи не повинен брати участі у стабілізації кризи, викликаної деструктивним інформаційно-психологічним впливом противника. Об'єднана доктрина з психологічних операцій НАТО АJP 3.10.1 містить розділ VI – «Counter PSYOPS», присвячений рекомендаціям щодо дій власного персоналу психологічних операцій для зниження деструктивного інформаційно-психологічного впливу противника (в ідеальній ситуації – нівелювання наслідків впливу). Метою протидії PSYOPS (психологічним атакам) є захист аудиторії від ворожих повідомлень або зменшення їх впливу. Протидія психологічним атакам противника використовує засоби для аналізу психологічної діяльності противника і її впливу на дружнє населення, інші аудиторії і власні сили. Аналіз психологічної діяльності противника проводиться за допомогою суб'єктивних і/або об'єктивних методів. Визначаються теми і застосовуються методи протидії психологічній діяльності противника. Обрані для цього меседжі мають на меті знизити реальний або потенційний престиж противника, протидіяти впливу психологічної діяльності противника та інформувати аудиторію про наміри і заходи власних сил [9, р.0112]. Документ детально описує критерії оцінки для аналізу матеріалу інформаційної (психологічної) атаки, що дозволить визначити подальший оптимальний порядок дій і техніки, які можуть застосовуватися за результатами цього аналізу. Серед них, зокрема, пряме спростування, непряме спростування, дії на випередження, інформаційна диверсія (відволікання уваги), мінімізація, мовчання та контроль чуток. [9. d.110]. Умови проведення операції Північноатлантичним Альянсом під час розробки зазначеного документа в основному не передбачали дії на власній території (країн-партнерів), тому згадані положення, попри їхню досить високу наукову і практичну цінність, можуть застосовуватися в українських реаліях лише з відповідним коригуванням, відповідно до місцевості, умов та обставин. Попри неприпустимість проведення

інформаційних та психологічних операцій проти власного населення, описані техніки містять багато варіантів дій, які можуть застосовуватися з використанням правдивої інформації та не потребують обману аудиторій, при цьому в них закладено достатньо високу ефективність за умов ретельного аналізу інформаційного простору та фахових дій персоналу, який реалізовуватиме заходи зниження ефективності (нівелювання) наслідків деструктивного інформаційно-психологічного впливу противника.

Британська редакція АJP 3.10.1 (Об'єднана доктрина НАТО з психологічних операцій з національними елементами Великобританії) не містить розділу «counter psyops», але містить положення Section V – «Counter propaganda». Відповідно до редакції документа, контрпропаганда – це міждисциплінарні зусилля, які очолює і координує інформаційно-оперативна служба, спрямовані на аналіз пропагандистської діяльності противника, розробку підходів і синхронізацію дій для протидії їй, якщо це необхідно. Персонал психологічних операцій разом з іншими силами аналізує пропагандистську діяльність супротивника (відповідно до АJP-3.10.1 1-9 Edition B Version 1 + UK National elements) і її вплив на низку обраних аудиторій, в тому числі на сили НАТО. Персонал психологічних операцій може надавати рекомендації щодо контрпропагандистських заходів, які мають бути виконані різними силами і засобами, або безпосередньо реагувати, де це доречно, щоб використати швидкоплинні можливості. В окремих випадках персонал психологічних операцій може рекомендувати не реагувати на пропаганду супротивника [10. р.0122]. Як бачимо, більш нова редакція документа включає не лише національні елементи військових підходів Великобританії, але й реагування на зміну обстановки у світовому інформаційному просторі в контексті масштабування актуальних проблем деструктивного інформаційно-психологічного впливу, від окремих точкових інформаційно-психологічних операцій до всеохоплюючої пропаганди, яка знову починає практикуватися росією, хоча не лише нею.

Спроба узагальнити досвід партнерів та застосувати його оптимально вилася у досить розмиті, на мою думку, положення Доктрини зі стратегічних комунікацій Збройних Сил України: Боротьба з пропагандою противника є складною міжвідомчою діяльністю, яка керується та координується в рамках стратегічних комунікацій. Теми та інформаційна спрямованість, що містяться у пропаганді противника, визначаються спільними зусиллями багатьох суб'єктів. Основним принципом боротьби з пропагандою противника є посилення медіа- грамотності населення та обізнаності цільових аудиторій. Контрпропаганда не є прямою функцією сил і засобів психологічних операцій. Втім, сили і засоби психологічних операцій в процесі своєї діяльності, зокрема під час оцінки району застосування, проводять аналіз інформаційної діяльності противника, виявлення напрямків та ймовірної цільової аудиторії пропаганди противника, використаних для її розповсюдження медіа та оцінювання потенційної ефективності її впливу. В ході ведення операцій військ (сил) сили і засоби психологічних операцій можуть надавати рекомендації з контрзаходів, а також надавати допомогу іншим суб'єктам в межах своєї компетенції та резерву часу [11. с. 12–24.]. Таким чином, з підрозділів, які повинні спеціалізуватися на реалізації інформаційно-психологічного впливу та бути інтегрованими в інформаційний простір противника, а отже знати, як протидіяти такому інформаційно-психологічному впливу, завдання щодо зниження ефективності ворожої інформаційної діяльності практично зняті та залишені на власну ініціативу «з огляду на резерв часу», тобто якщо захочеться попрацювати ще над чимось після виконання своїх основних функцій, часу на виконання яких і так завжди не вистачає.

Таким чином, можна зробити висновок, що можливості українських механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору щодо стабілізації суспільних настроїв (обстановки в інформаційному просторі) та нівелювання (зниження ефективності) результатів дестабілізуючого інформаційно-психологічного впливу противника, як у Силах оборони України, так і в цивільному секторі державного управління, реалізуються не в повній мірі. Так само не в повній мірі застосовується досвід і напрацювання країн НАТО та країн-партнерів, які надають матеріально-технічну й інформаційну підтримку Україні у відбитті широкомасштабного російського вторгнення. Надмірне заспокоєння громадськості протягом 2022 – 2024 років інформаційними повідомленнями позитивного характеру не стабілізувало суспільно-політичну обстановку та не дозволило підвищити стійкість громадянського суспільства до ворожого деструктивного інформаційно-психологічного впливу, а лише прискорило феномен «звикання до війни» і дало можливість ворогу провести результативну інформаційно-психологічну операцію, спрямовану на зрив мобілізації до складу Сил оборони України.

Поряд з тим, випадки об'єктивні висвітлення резонансної інформації, фактів та подій, зокрема про ураження в ході ракетної атаки російських військово-терористичних формувань дитячої лікарні «Охмадит», не лише консолідували українське суспільство, але й викликали обурення діями ворога у середовищі громадянських суспільств частини країн-партнерів, зокрема і Великобританії [12].

Як позитив, варто відзначити, що, попри наявність серйозних проблем та скандальних ситуацій, критику «єдиного марафону», несприятливі умови для реалізації професійної діяльності журналістів, не кажучи вже про проблему з цілодобовою агресивною активністю російської пропагандистської машини, український інформаційний простір залишається достатньо плюралістичним, а державний контроль над повідомленнями в інформаційному просторі явно далекий від того, щоби перейти межі порушення демократичних принципів, зокрема свободи слова. Те, що Сили оборони України та українське суспільство продовжують десятий рік поспіль чинити опір противнику, який володіє не співмірно чисельнішими матеріальними, кадровими і технічними ресурсами, свідчить також про те, що рівень консолідації українського суспільства залишається достатньо високим, а ворожий деструктивний інформаційно-психологічний вплив не зміг досягнути свого кінцевого результату – абсолютної переваги у когнітивній війні.

З негативного боку – доводиться відзначити очевидну слабкість та запізнілість розвитку й функціонування українських механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору, недостатність або відсутність дій, спрямованих на отримання когнітивної переваги над противником, недостатню реалізацію потенціалу спротиву українського громадянського суспільства, яке за своєю сутністю залишається глибоко демократичним, патріотичним і феноменально стресостійким.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З метою підвищення ефективності механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору вважаю за доцільне:

Вжити заходів щодо забезпечення належних умов для реалізації професійної діяльності журналістів та заходів контролю за дотриманням ними стандартів професійної діяльності журналіста.

Вжити заходів щодо реалізації швидкоплинних (оперативних) можливостей отримання когнітивної переваги, зниження ефективності (нівелювання наслідків) ворожого деструктивного інформаційно-психологічного впливу, орієнтованого на

ефекти у когнітивному вимірі інформаційного простору, застосовуючи аналітичні і творчі спроможності свого персоналу, який перебуває на державній (військовій) службі і спеціалізується на реалізації інформаційно-психологічного впливу, при дотриманні правила щодо заборони введення в оману власного населення та особового складу.

Вжити заходів щодо надання можливостей інституціям громадянського суспільства, які бажають сприяти обороні України, координувати свої зусилля протидії ворожому деструктивному інформаційно-психологічному впливу з відповідними державними інституціями, при дотриманні правил охорони державної таємниці і захисту конфіденційної інформації.

При недопущенні порушення принципів державного управління на демократичних засадах вжити заходів щодо отримання інформаційної (когнітивної переваги) над противником шляхом консолідації зусиль державного керівництва, Сил оборони та громадянського суспільства України у досягненні спільної мети – перемоги над ворогом.

Враховуючи швидкоплинність процесів в інформаційному просторі в умовах когнітивної війни, сформувані та закріплені на рівні нормативно-правових (нормативних) актів протоколи дій для персоналу, який реалізовує функціонування механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору, таким чином, щоби не обмежувати творчу свободу відповідного персоналу, але, в той же час, виключити можливості для зловживань і максимально конкретно визначити рамки повноважень та можливі форми власних інформаційних дій, з огляду на оперативну обстановку, без додаткових узгоджень.

Перспективною тематикою для проведення подальших досліджень вважаю вивчення наслідків застосування механізмів державного управління у сфері захисту безпеки інформаційного простору у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гіга В. Методи та моделі управління інформаційно-психологічним впливом у соціальних мережах. // [Електронний ресурс]. Дисертація. Київ. 2023. 178 С. URL: http://vchenarada.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/Disertatsiya_Griga-Vladislav.pdf. (дата звернення 28.07.2024).
2. Скулиш Є., Жарков Я., Компанцева Л., Остроухов В., Петрик В., Присяжнюк М. Історія інформаційно-психологічного протиборства. // [Електронний ресурс]. Науково-видавничий відділ Національної академії Служби безпеки України. Київ. 2012. 212 С. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/262605/mod_resource/content/1/%D0%86%D0%9D%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%95%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A2%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%AF%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf. (дата звернення 28.07.2024).
3. Іванова С., Талагойда С. Кризова комунікація українських бібліотек на сучасному етапі. // [Електронний ресурс]. Innovative ways of learning development Abstracts of X International Scientific and Practical Conference Varna, Bulgaria. 2023. С. 78–82. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/03/Innovative-ways-of-learning-development.pdf#page=79>. (дата звернення 28.07.2024).
4. Белєвцева В. Основи правового регулювання інформаційної сфери у державі Ізраїль. // [Електронний ресурс]. Інформація і право. 2024, № 1 (48). С. 162–169. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300802](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300802). (дата звернення 28.07.2024).

5. Боровик М. Протидія диверсійно-розвідувальним групам противника підрозділами Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану // [Електронний ресурс]. Право і безпека. 2024, № 1. С. 152–162. DOI: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/796/632>. (дата звернення 28.07.2024).
6. Яременко С. Технології інформаційних війн: операції під фальшивими прапорами в російсько-українських взаєминах. // [Електронний ресурс]. Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of X International scientific and practical conference. Tokyo, Japan. 2024. С. 476 – 482. URL: https://www.researchgate.net/profile/Volodymyr-Tkach-3/publication/381408432_INTEGROVANI_HIMIKO-MATEMATICNI_ZADACI_V_BRAZILSKOMU_STILI_NA_PSIHOLOGICNU_TEMATIKU_NA_TEMU_UKRAINSKIH_FRAZEOLOGIZMIV/links/666c1085b769e7691933ac68/INTEGROVANI-HIMIKO-MATEMATICNI-ZADACI-V-BRAZILSKOMU-STILI-NA-PSIHOLOGICNU-TEMATIKU-NA-TEMU-UKRAINSKIH-FRAZEOLOGIZMIV.pdf#page=476. (дата звернення 28.07.2024).
7. Семененко О., Водчиць О., Толок П., Митченко С., Гетьман А., Тарасов О. Основні теоретичні і практичні аспекти ведення проксі-війн та гібридних воєн у сучасній світовій геополітичній та безпековій обстановці: історія, теорія, практика, форми та способи, досвід для України. // [Електронний ресурс]. Journal of Scientific Papers «Social Development and Security». 2023, №3. С. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.3.1>. (дата звернення 28.07.2024).
8. Гайович Г., Шихненко К., Арехтейчук О. Кризова комунікація: зарубіжний досвід і реалії України. // [Електронний ресурс]. Науковий вісник: Державне управління. 2023, №2(14). С. 134–161. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-134-161](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-134-161). (дата звернення 28.07.2024).
9. AJP-3.10.1(A) Allied joint doctrine for psychological operations. // [Електронний ресурс]. 2007. URL: <https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf>. (дата звернення 28.07.2024).
10. NATO standard AJP-3.10.1 Allied joint doctrine for psychological operations Edition B Version 1 With UK national elements. // [Електронний ресурс]. 2014. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a80ce48e5274a2e87dbbecb/20150223-AJP_3_10_1_PSYOPS_with_UK_Green_pages.pdf. (дата звернення 28.07.2024).
11. Доктрина зі стратегічних комунікацій Збройних Сил України ВПК 10-00(49).01. // [Електронний ресурс]. 2020. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/%D0%92%D0%9A%D0%9F-10-0049.01-%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5-%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86.pdf>. (дата звернення 28.07.2024).
12. Якуба І. Спалить свої «Пулітцери» для кого із західних медіа ракетний удар по «охматдиту» став новиною третього плану. // [Електронний ресурс]. 2024. <https://imi.org.ua/monitorings/spalit-svoyi-pulittsery-dlya-kogo-z-zahidnyh-media-raketnyj-udar-po-ohmatdytu-stav-novynouy-tretogo-i62379>. (дата звернення 28.07.2024).

REFERENCES:

1. Hiha V. (2023) Metody ta modeli upravlinnia informatsiino-psykholohichnym vplyvom u sotsialnykh merezhakh [Methods and models of information and psychological influence management in social networks.]. Dissertation. URL: http://vchenarada.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/Disertatsiya_Griga-Vladislav.pdf. [in Ukrainian].
2. Skulysh Ye., Zharkov Ya., Kompantseva L., Ostroukhov V., Petryk V., Prysiazhniuk M. (2012) Istoriia informatsiino-psykholohichnoho protyborstva [History

of Information and Psychological Confrontation.]. Naukovo-vydavnychiy viddil Natsionalnoi akademii Sluzhby bezpeky Ukrainy. Scientific and Publishing Department of the National Academy of the Security Service of Ukraine. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/262605/mod_resource/content/1/%D0%86%D0%9D%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%95%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A2%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%AF%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf. [in Ukrainian].

3. Ivanova S., Talahoida S. (2023) Kryzova komunikatsiia ukrainskykh bibliotek na suchasnomu etapi [Crisis communication of Ukrainian libraries at the present stage]. Innovative ways of learning development Abstracts of X International Scientific and Practical Conference Varna, Bulgaria, pp. 78–82 URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/03/Innovative-ways-of-learning-development.pdf#page=79>. [in Ukrainian].

4. Bielievitseva V. (2024) Osnovy pravovoho rehuliuвання informatsiinoi sfery u derzhavi Izrail [Fundamentals of Legal Regulation of the Information Sphere in the State of Israel]. Informatsiia i pravo. – Information and law, no. 1 (48), pp. 162–169. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300802](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300802). [in Ukrainian].

5. Borovyk M. (2024) Protydiia dyversiino-rozvidualnym hrupam protyvnyka pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Counteraction to Enemy Sabotage and Reconnaissance Groups by the Units of the National Police of Ukraine in the Conditions of the Legal Regime of Martial Law]. Pravo i bezpeka. Law and security, no. 1, pp. 152–162. DOI: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/796/632>. [in Ukrainian].

6. Iaremenko S. (2024) Tekhnolohii informatsiinykh viin: operatsii pid falshyvymy praporamy v rosiisko-ukrainskykh vzaiemynakh [Information Warfare Technologies: False Flag Operations in Russian-Ukrainian Relations.]. Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of X International scientific and practical conference. Tokyo, Japan. pp. 476–482. URL: https://www.researchgate.net/profile/Volodymyr-Tkach-3/publication/381408432_INTEGROVANI_HIMIKO-MATEMATICNI_ZADACI_V_BRAZILSKOMU_STILI_NA_PSIHOLOGICNU_TEMATIKU_NA_TEMU_UKRAINSKIH_FRAZEOLOGIZMIV/links/666c1085b769e7691933ac68/INTEGROVANI-HIMIKO-MATEMATICNI-ZADACI-V-BRAZILSKOMU-STILI-NA-PSIHOLOGICNU-TEMATIKU-NA-TEMU-UKRAINSKIH-FRAZEOLOGIZMIV.pdf#page=476. [in Ukrainian].

7. Semenenko O., Vodchyts O., Tolok P., Mytchenko S., Hetman A., Tarasov O. (2023) Osnovni teoretychni i praktychni aspekty vedennia proksi-viin ta hibrnykh voien u suchasni svitovii heopolitychnii ta bezpekovi obstanovtsi: istoriia, teoriia, praktyka, formy ta sposoby, dosvid dlia Ukrainy [Main Theoretical and Practical Aspects of Proxy Wars and Hybrid Wars in the Current World Geopolitical and Security Situation: History, Theory, Practice, Forms and Methods, Experience for Ukraine.]. Journal of Scientific Papers «Social Development and Security», no. 3, pp. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.3.1>. [in Ukrainian].

8. Haiovych H., Shykhnenko K., Arekhteichuk O. (2023) Kryzova komunikatsiia: zarubizhnyi dosvid i realii Ukrainy [Crisis communication: foreign experience and realities of Ukraine.]. Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia. Scientific herald: Public Administration, no. 2 (14), pp. 134–161. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-134-161](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-134-161). [in Ukrainian].

9. (2007) AJP-3.10.1(A) Allied joint doctrine for psychological operations. URL: <https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf>. [in English].

10. (2014) NATO standard AJP-3.10.1 Allied joint doctrine for psychological operations Edition B Version 1 With UK national elements. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a80ce48e5274a2e87dbbecb/20150223-AJP_3_10_1_PSYOPS_with_UK_Green_pages.pdf. [in English].

11. (2020) Doktryna zi stratehichnykh komunikatsii Zbroinykh Syl Ukrainy VPK 10-00(49).01 [Doctrine on Strategic Communications of the Armed Forces of Ukraine VPK 10-00(49).01.]. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/%D0%92%D0%9A%D0%9F-10-0049.01-%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86.pdf>. [in Ukrainian].

12. Iakuba I. (2024) Spalit svoi «Pulittsery» dlia koho iz zakhidnykh media raketnyi udar po «okhmatdytu» stav novynoiu tretoho planu [Burn your Pulitzers For whom in the Western media the missile attack on Okhmatdet was a third-party news item?]. <https://imi.org.ua/monitorings/spalit-svoyi-pulittsery-dlya-kogo-z-zahidnyh-media-raketnyj-udar-po-okhmatdytu-stav-novynoyu-tretogo-i62379>. [in Ukrainian].